

գյուղում: Պապ թագավորը նրա մարմինը վերցրեց, տարավ թաղեց Թին ավանում, եղելությունը թաքուն պահելով:

ԼՇ

ՍԱՀԱԿԻ ԱԹՈՌԱԿԱԼՈՒԹՅԱՆ ՄԱՍԻՆ, ԵՎ ՊԱՊԻ ՍՊԱՆՎԵԼԸ ԹԵՌԴՈՍԻ
ԶԵՌՔՈՎ

Այնուհետև Պապ թագավորը տեսնելով, որ բոլոր հայերը սգում են Երանելի Ներսեսին, հարկից ստիպված փնտրեց ու գտավ Աղբիանոս ցեղից ու Ժառանգությունից մի ումն Սահակի, որ գովությունից հեռու չէր և նրան նշանակեց Ներսեսի փոխանակ առանց Կեսարիայի մեծ արքեպիսկոպոսի: Նա աթոռը նստեց չորս տարի:

Բայց Պապը լսեց, թե Մեծն Թեադոս Բյուզանդիայից դեպի Հռոմ գնալիս զորքով մտավ Թեսաղոնիկե և իջևանի պատճառով խոռվություն ընկավ նրա և քաղաքացիների միջև, կորիվ ծագեց և թե ինքնակալը հաղթեց և քաղաքացիներից տասնհինգ հազար մարդ կոտորեց: Այս բաները լսելով՝ Պապն այնպես կարծեց, թե այդ խոռվությունները երկար պիտի տևեն, ուստի Թեոդոսին արհամարհելով ընդվզեց նրա դեմ և ինքն իր կորուստից գրգռվելով Տերենտիանոսին ու նրա զորքը հալածեց և սկսեց պատերազմի պատրաստվել: Բայց քաջ Տերենտիանոսը Մեծն Թեոդոսից հրաման ստանալով՝ կրնկի վրա ետ դարձավ: Եվ բախտը նրան այնպես հաջողեց, որ հանկարծակի հարձակվեց Պապի բանակի վրա, ումանց սրով կոտորեց, մյուսներին փախուստի դարձրեց: Այստեղ մեծ քաջությամբ դիմադրություն էր ցույց տալիս Անձևացյաց Գնելը՝ Պապի արևելյան զորքի սպարապետը: Նրան հաղթող Տերենտիանոսը անձամբ սպանեց, սրով նրա գլուխը կես անելով, և Պապ թագավորին բռնեց: Պապն աղաչեց նրան, որ չմեռցնի, այլ որ ինքը կայսրին ներկայանա: Քաջ Տերենտիանոսը՝ գթալով՝ նրա խնդրածը շնորհեց: Նա երկաթե կապանքներով տարավ Մեծն Թեոդոսի առաջ և ըստ իր անզգամության սակրով գլխատվեց, յոթը տարի թագավորելուց հետո:

Խ

ՎԱՐԱԶԴԱՏԻ ԹԱԳԱՎՈՐԵԼՈՒ ԵՎ ԿԱՊՎԵԼՈՒ ՄԱՍԻՆ

Բայց բարեգործ Թեղողս Ավգուստոս Մեծն կոչվածը, իր թագավորության քաներորդ տարում հայոց վրա Պապի փոխարեն թագավորեցրեց մի ուն Վարազդատի նույն Արշակունյաց տոհմից: Այս Վարազդատը երիտասարդ էր տարիքով, սրտոտ, հաղթահասակ, ուժեղ, լի արիության բոլոր գործերով և շատ հզոր նետաձգության մեջ: Շապուհից փախչելով նա գնացել էր կայսեր դուռը և այնտեղ քաջ հանդիսացել: Նախ Պիսայում¹⁷³ բռնցքամարտներին հաղթելով, հետո ելլադացիների Արեգ քաղաքում կես օրում մի քանի առյուծ կոտորեց, որի համար օլիմպիական հանդեսի ըմբշամարտների խաղերում փառք վաստակեց և հարգանք: Իսկ այն քաջ ու արիական գործերը, որ նա կատարեց Ղանկվարտների ազգի դեմ¹⁷⁴, համարձակվում եմ ասել, թե հավասար էին Սուրբ Տրդատի գործերին, որովհետև թշնամիների կողմից հինգ ախոյան հարձակվեցին նրա վրա և նա մեկը մյուսի հետևից բոլորին սրով կոտորեց, և մի բերդի վրա դիմելով, բերդի պատվարի վրա տասնյոթ մարդ նետով զարկելով իրար վրա ներքև գլորեց, ինչպես շատ հասունացած թզերը թափվում են սաստիկ մրրիկից:

Երբ նա իբրև թագավոր մեր երկիրն եկավ Շապուհի հիսունհինգերորդ տարում, առաջին կովում պատահում է մի քանի աստրի ավազակների Դարանաղիի դժվար տեղերում, նրանց փախստական է անում և հետևներից ընկնում: Իսկ նրանք Եփրատի նեղ տեղում կամրջից անցնելով՝ փայտը գետը գցեցին իրենց հետևից, իսկ նա հասնելով, վագելով թռաՎ Եփրատի վրայով, ավելի քան լակոնացի Քիոնեսի վազքը¹⁷⁵ քաններկու կանգունի չափ, այստեղ մի նոր Արիլես էր հանդես գալիս՝ Ակամանդրոս գետի¹⁷⁶ վրայով ցատկելիս: Ավազակները զարհուրած, զենքերը գցեցին և անձնատուր եղան:

173 Բնագրում գրված է «Ի Պիսաս», հունարենի հոգնակի հայցական հոլովի վերջավորությամբ: Պիսան հին քաղաք էր Հունաստանի Էլիտա նահանգում: Իսկ Արեգ քաղաքի մասին ոչինչ չենք կարող ասել: Մեզ հայտնի (տես ծանոթ.169) երկու Հելիոպոլիսներից, այսինքն Արեգակի քաղաքների, ոչ մեկը չի կարող լինել, իսկ բուն Հունաստանում այս անունով քաղաք մեզ հայտնի չէ:

174 Ղանկվատներ՝ Լանգորարդները կամ Լոնգորարդներն են (=երկայնամորուսներ), Սվեվների մի փոքրաթիվ ճյուղը գերմանական ծագումից, որոնք մեր թվականության Ա. դարում ապրում էին Էլբայի ձախ ափին, այստեղից նրանք հետզհետեւ տարածվեցին դեպի Դունայ, Ալպյան լեռներն անցան, նվաճեցին Հյուսիսային և միջին Իտալիան, բայց իրենք էլ հետզհետեւ ձուլվեցին տեղական ոռմանական ազգաբնակչության հետ, և ութերորդ դարից այս կողմը նրանց անունն այլևս չի հիշվում: Նրանց անունն է կրում Իտալիայի մի ընդարձակ նահանգը հյուսիսում – Լոմբարդիա:

175 Քիսնես լակոնացի ըմբիշին, որ 22 կանգուն վազք (ոստյուն, ցատկում) ուներ, հիշում է Եվսեբիոսը Ժամանակագրության մեջ:

176 Ակամանդրոս փոքր, բայց լայն ու խոր գետ է Թրակիայում, որ Տրոյայից հարավ դաշտով հոսելով թափվում է Հելլեսպոնտոս, կոչվում է նաև Քսանթոս, (հունարեն դեղին) դեղնագույն

Այսպես իր երիտասարդության քաջություններից հարբած լինելով՝ թագավորության ժամանակ էլ չէր հնազանդվում հունաց վերակացու զորքերի խրատին: Այլ պատգամավորներ է ուղարկում Շապուհի մոտ, որ իր աղջկներից մեկին իրեն կնության տա և ինքը Հայաստանը նրանը կդարձնի: Հունաց զորավարներն այս իմանալով, հայտնում են կայսրին: Ինքնակալ Թեոդոսը հրամայեց նրան բռնել, եթե նա իր կամքով կայսրի կոչին չգնա: Ուստի հարկադրված՝ իր կամքով գնում է կայսրի մոտ, հուսալով թե սուս կհանի Ավգոստոսին: Իսկ կայսրը նրան նույնիսկ տեսության շարժանացրեց, այլ հրամայեց երկաթե կապանքներով տանել Օվկիանոսի Թուղիս կղզին¹⁷⁷, չորս տարի թագավորելուց հետո:

Բայց Վարագդատի երկրորդ տարում հայոց եպիսկոպոս եղավ Զավենը, նույն Աղբիանոսի ազգականներից, չորս տարի:

ԽԱ

ԱՐԴԱԿԻ ԵՎ ՎԱՂԱՐՇԱԿԻ ԹԱԳԱՎՈՐՈՒԹՅՈՒՆԸ

Մեծն Թեոդոս Վարագդատի փոխանակ հայոց վրա թագավորեցրեց Պապի երկու որդիներ Արշակին և Վաղարշակին, այսպես մտածելով, թե երկուսը չեն միաբանի ապստամբվելու համար: Այս պատանիների մորն իր մոտ պահելով՝ նրանց ուղարկում է զորքով, իր կողմից էլ հավատարիմ մարդիկ վերակացու նշանակելով: Սրանք եկան, գրավեցին մեր երկիրն ու տիրեցին՝ արիաբար կոհիվներ մդելով պարսիկների դեմ: Նրանք իրենց կին առան՝ Արշակը՝ Սյունյաց Բաբիկ նահապետի դստերը, իսկ Վաղարշակը՝ Սահակ ասպետինը: Նա նույն տարին մեռավ:

Բայց Արշակի երկրորդ տարում հայոց եպիսկոպոսապետ եղավ Ասպուրակեսը, Շահակի և Զավենի ազգականը, հինգ տարի:

Իսկ Մեծն Թեոդոսը պատերազմի դուրս գալով՝ Միդուլանոն՝¹⁷⁸ քաղաքում հիվանդացավ և մեռավ, թագավորությունը թողնելով իր որդիներին, Արկադիոսին՝

ջրերի պատճառով: Այժմ կոչվում է Ժենտիրե: Այս գետի վրայով թռավ Աքիլլես ըստ Հոմերոսի (Իլիական, իգ): Այս տեղեկությունն էլ Խորենացին առնում է Սուտ Կալիսթենեսից:

177 Հայտնի չէ, թե իսկապես որ կղզին է Թուղիսը: Ըստ Շիրակացու աշխարհացույցի՝ կարող է լինել Անգիայի հյուսիսակողմում եղած կղզիներից մեկը:

178 Մեդուլանոն այժմյան Միլանն է Իտալիայում:

Բյուզանդիան և Ոնորիոսին Հռոմը, որոնք չեղան գովելի և արժանավոր իրենց հոր առաքինության:

ԽԲ

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԵՐԿՈՒ ՄԱՍԻ ԲԱԺԱՆՎԵԼԸ ԵՐԿՈՒ ԱՐԴԱԿՈՒՆԻ ԹԱԳԱՎՈՐՄԵՐԻ
ԶԵՌՔԻ ՏԱԿ, ԵՐԿՈՒ ԱԶԳԵՐԻՆ՝ ՊԱՐՄԻԿՆԵՐԻՆ ԵՎ ՀՈՒՅՆԵՐԻՆ
ՀՊԱՏԱԿՎԵԼՈՎ

Շապուհն իմանալով, որ Արկադն ուղղամիտ չէ, նրա հետ խաղաղություն է հաստատում, որովհետև հաղթված ու ջարդված էր նրա հայր Մեծն Թեոդոսից: Արկադն էլ համաձայնում է հաշտություն անել, մանավանդ իր զորագլուխների պատճառով, որովհետև թեպետ երանելի Թեոդոսի ապրած ժամանակ Աստված նրան էր շնորհել հաղթությունը, սակայն զորագլուխները հոգնած ձանձրացած էին մշտական պատերազմների նեղությունից: Ուստի համաձայնության գալով, կամավորապես հանձն առավ Միջագետքը և Հայաստանը բաժանել, նոր սահմաններ դնելով: Այս պատճառով Արշակը թողեց իր հայրերի բուն թագավորությունը, Այրարատը, և Պարսից բաժնում ընկած ամբողջ մասը և զնաց մեր երկրի արևմտյան մասին տիրելու, ոչ միայն իր մոր պատճառով, որ մնում էր կայսրական քաղաքում, այլ լավ համարելով նվազ կողմին տիրել, քրիստոնյա թագավորի հպատակվելով, քան շատ տեղերի իշխել, մտնելով հեթանոսների լծի տակ: Նրան հետևեցին ու զնացին Շապուհի բաժնի նախարարություններն իրենց կանանց և որդիների հետ, թողնելով իրենց գույքը, գյուղերն ու դաստակերտները:

Սրա վրա Շապուհը չարանալով գրում է Արշակին. «Ինչու իմ և կայսեր մեջ պատերազմ ես զրգում, իմ բաժնի նախարարությունները տանելով»: Արշակից նա լսում է պատասխան. «Որովհետև նրանք չեն համաձայնում պարսիկ առաջնորդով կառավարվել, ուստի եկան իմ հետևից: Արդ, եթե դու ինձ հավատաս քո բաժնի իշխանությունը, ինչպես կայսրն իրենը, ես պատրաստ եմ քեզ էլ ծառայել, ինչպես և կայսրին: Իսկ եթե այս քեզ հաճելի չէ, և նախարարներն իրենց կամքով կամենան դառնալ, ես արգելք չեմ լինի»: Շապուհն այս լսելով, իր բաժնի վրա թագավորեցրեց Խոսրովին, նույն Արշակունյաց ցեղից, և իր բաժնի նախարարներին, որոնք զնացել էին Արշակի հետ հրովարտակ գրեց այսպիսի բովանդակությամբ.-

Շապուհի թուղթը նախարարներին

«Ես դյուցազների մեջ արքայից արքա Շապուհս հայոց այն նախարարներին, որոնց իշխանության կալվածներն ընկել են իմ բաժնի մեջ, ողջունում եմ:

Թեպետ և դուք ազնվաբար չվարվեցիք և թոռիք ձեր իշխանությունները, և թեպետ դրանից մեզ ոչ մի բան չպակասեց, բայց մենք իբրև տեր խնամելով՝ գթացինք ձեզ և ձեր երկրին, մտածելով որ հոտը չի կարող առանց հովվի լինել և ոչ հովիվներն առանց լավ վերակացուի: Այս պատճառով ձեզ համար թագավորեցրինք ուն Խոսրովի, որ ձեր հավատքից է և ձեր բնիկ տերության ցեղից: Ուրեմն նորից դարձեք յուրաքանչյուրդ իր ստացվածքը և տիրեցեք՝ ինչպես որ էր մինչև այժմ: Երդվում ենք կրակով, ջրով և մեր անմահ նախնիքների փառքով, որ այս բանը մենք անում ենք առանց նենգության և խարեւության և անդրդվելի կպահենք: Իսկ ովքեր չեն լսի մեր այս հրամանին, մենք հրամայեցինք նրանց տները գյուղերով և դաստակերտներով հանդերձ հարքունիս գրավել: Ողջ եղեք»:

ԽԳ

ՀԱՅՈՅ ՆԱԽԱՐԱՐՆԵՐԻ ՏԵՂԱՓՈԽՎԵԼՆ ԻՐԵՆՑ ԺԱՌԱՎՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻՑ՝
ՅՈՒՐԱՔԱՆՉՅՈՒՐՆ ԻՐ ԹԱԳԱՎՈՐԻ ԾԱՌԱՅՈՒԹՅԱՆ

Հայոց այն նախարարները, որոնք իշխանություն ունեին պարսից բաժնում ընկած գավառներում, երբ լսեցին, թե Շապուհը հավատացյալ Արշակունի թագավոր նշանակեց, և տեսան նրա երդման թուղթը, Արշակին թողին և վերադարձան իրենց բնակության տեղերը, բացի երեք պատանիներից, որոնք թագավորի սերնդակիցներն են և մտերիս մերձավորները, այսինքն՝ Դարայից, որ Սյունյաց տեր Բաբիկի՝ թագավորի աներոջ որդին էր, Գաղավոնից, որ Սպանդարատի՝ Շիրակի և Արշարունյաց տիրոջ որդին էր, և Պերողից, որ Գարդմանացիների ցեղից էր, Կենանը՝ Ամատունյաց ցեղից, Սուրան՝ Մոկաց ցեղից, Ռստոս Առավենյանը և ուրիշ մի քանի անհայտ մարդիկ: Այս պատճառով Խոսրովը Շապուհի հրամանով նրանց ժառանգությունը արքունիք գրավեց և չթողեց որդու կալվածները նրա հորը և ոչ էլ եղբոր կալվածները նրա եղբորը:

Բայց նախարարների մեջ կային այնպիսիներն էլ, որոնց իշխանությունն ընկնում էր հունաց բաժնում, Արշակի մոտ, ինչպես Սահակ ասպետը, որ Արշակի Վաղարշակ եղբոր աներն էր, և ցանկանում էին գալ Խոսրովի մոտ: Նրա վրա խեթ էր նայում

Արշակը, շարունակ իր կնոջից հրապուրվելով, իբրև թե նրա մոտ կա արքունական գարդ, որ մնացել էր իր փեսայից: Այդ ժամանակ նրա ազգականներն Սպեր գավառից՝ նրա մասին սուտ մատնություն արին, որի պառառով Արշակը նրան չարչարեց: Սրանից հետո Սահակը միջոց էր որոնում Արշակից փախչելու և Խոսրովի մոտ ընկնելու: Այս բանում նրան խորհրդակից և գործակից էին Սուրեն Խորխոռունին, Վահան Առավելյանը և Աշխաղարը՝ Դիմաքսենից ցեղից: Բայց Սահակի գնալու ժամանակ նրանք չկարողացան նրան հասնել, Արշակի զորքերից արգելվելով, ուստի իրենց դիտավորությունը թաքցրին կեղծավորության դիմակի տակ, հարմար օրվա սպասելով:

ԽԴ

ԹԵ ԻՆՉՊԵՍ ԽՈՍՐՈՎԸ ՄԵԾԱՑՐԵՑ ՍԱՀԱԿ ԱՍՊԵՏԻՆ, ԵՎ ՆՐԱ
ՔԱԶԱԳՈՐԾՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ ՎԱՆԱՆԴԱՑՈՑ ՑԵՂԻ ՀԵԼՈՒԶԱԿՆԵՐԻ ԴԵՍ

Խոսրովը չափազանց ուրախացավ Սահակ ասպետի գալու վրա, նրան իր զորքերի սպարապետ նշանակեց, վերադարձրեց նրա հայրենական կալվածները, պարզեց նաև ավանդներ և ազարակներ նրանց նախարարների ժառանգությունից, որոնք պարսից բաժնից էին, բայց մնացին Արշակի մոտ:

Այս ժամանակները Վանանդացիների ցեղից ումանք ապստամբվեցին Խոսրովից և ոչ ոքի չափավինեցին, այլ ամրացան իրենց լեռների անտառներում և Տայոց ապառաժների նեղվածքներում, նրանք ավազակաբար արշավում էին հայոց երկու թագավորների սահմանները, մեր երկիրը խոռվում էին և անհանգստություն պատճառում: Նրանց վրա գնաց Սահակ ասպետը, Խոսրովի սպարապետը, նրանցից շատերին կոտորեց և շատերին էլ փախցրեց Չորրորդ Հայքի կողմերը: Որովհետև նրանք ոչ Խաղողյաց երկիրն ընկան, որ հույներին ապավինեն, և ոչ էլ անցան Արշակ թագավորի մոտ, այլ նման մի քանի ավազակների, որոնք Չորրորդ Հայքի կողմերումն էին, նրանք դիմեցին ասորաց սահմաններն ապաստանելու: Որովհետև վանանդացիք ավազակության գործը կատարում էին մեծ ցանկությամբ, որ նրանց ախորժելի էր իբրև մի ուղիղ գործ: Սահակը երկար տեղ նրանց հետամուտ լինելով՝ քշում է հեռու, մինչև Մանանաղիի սահմանները:

ԽԵ

ԱՅՆ ՄԱՍԻՆ, ՈՐ ԽՈՍՉՈՎՔԻ ՄՈՏ ԵԿԱՆ ՍՈՒՐԵՆԸ, ՎԱՀԱՆԸ ԵՎ ԱՇԽԱԴԱՐԸ
ԱՐՇԱԿԻ

ԳԱՆՁԵՐՈՎ

Սուրեն Խորիստունին, Վահան Առավելյանը և Աշխադար Դիմաքյանը հարմար ժամանակ գտան, երբ Արշակ իր գանձերը Հանի ամրոցից հանելով փոխադրում էր Ծոփք: Նրանք այդ գանձը հափշտակեցին և կամենում էին անցնել Խոսրովի մոտ, բայց չկարողացան ժամանակին անցնել: Որովհետև Սամվել Մամիկոնյանը, Արշակի մտերիմը, ուժեղ գնդով շտապով նրանց հետևն ընկապ, և նրանք փախչելով՝ ընկան ամուր քարայրների մեջ Մանանաղիի գավառում: Քարայրը մտնելու տեղ չկար, մի կողմից միայն մի նեղ տեղ կար բարձրանալու՝ սաստիկ զարիվայր: Դուն առաջն էլ ուղիղ բարձրանում էր միապաղատ մի ապառաժ, իսկ վերևում՝ դուրս ցցված մի ժայռ, որ նայում էր խոր ձորի անդունդներին, և ինչ բան որ պոկ գար, անդիմադրելի սաստկությամբ, անդադար թափալվելով ներքև կգլորվեր՝ դեմ առնելու կովան չգտնելով: Ուստի Սամվելը տարակուսած մնացել էր տեղի անմատչելի լինելու պատճառով: Նա իմաց տվեց Արշակին, որ հրամայեց երկարակապ արկդ շինել, մեջը քաջ մարդիկ նստեցնել և չվանի նման շղթայով վերևսից իջեցնել մինչև քարայրի մուտքը: Բայց այս միջոցն էլ վնաս չբերեց, որովհետև մացանները հեռու էին պահում արկդը:

Երբ նրանք սրանով էին զբաղված, բախտի բերմամբ այստեղ հասավ Սահակ ասպետը Խոսրովի ամբողջ գնդով, որով հալածում էր հելուզակներին: Նրանց թողնելով՝ դիմում է նրանց վրա, որոնք քարայրի հետ կովում էին, նրանց հալածում է, դուրս է հանում Սուրենին, Վահանին և Աշխադարին գանձերով միասին և շատ շտապով հասցնում է Խոսրովի մոտ: Խոսրովն ստանալով՝ մասն է հանում գանձից Շապուհին, և նրա հրամանով նրանց տալիս է գյուղեր և ընտիր ու հարմար դաստակերտներ այն նախարարների ժառանգությունից, որոնք պարսից բաժնից էին, բայց մնացին Արշակի մոտ: Սրանից ծագեց պատերազմ Արշակի և Խոսրովի մեջ:

ԽԶ

ԱՐՇԱԿԸ ՊԱՏԵՐԱԶՄՈՒՄ ԽՈՍՇՈՎՔԻՑ ՀԱՂԹՎԵԼՈՎ՝

ՀԻՎԱՆԴՈՒԹՅՈՒՆԻՑ ՄԵՌՆՈՒՄ Է

Թեպետ Շապուիր և Արկադը ձեռք չմեկնեցին Խոսրովին և Արշակին և օգնություն ցույց չտվին իրար հետ պատերազմելու համար, բայց արգելք էլ չեղան: Ուստի երբ պատզամավորությունները վերջացան, Արշակը իր զորքը ժողովեց և շարժվեց Խոսրովի վրա: Խոսրովն էլ իր բանակից, որ Գեղամա ծովի մոտ էր և կոչվում էր Մորս, գնաց Արշակի դեմ, որպեսզի իր սահմանները չմտնի, բայց այնքան շուտ չկարողացավ հասնել, այնպես որ Արշակն արդեն իջել էր նրա սահմանը, Վանանդ գավառը: Նրանք իրար հանդիպեցին Երեվել կոչված դաշտում և սաստիկ խիստ պատերազմ տվին: Արշակի զորքը ջարդվեց, նրա սպարապետ Դարա Սյունին պատերազմի մեջ մեռավ և Արշակը քիչ մարդկանցով փախուստի դիմեց: Քաջ Սահակ ասպետը՝ Խոսրովի սպարապետը, նրա հետևից ընկած սաստիկ հալածում էր: Այստեղ Սպանդարատի որդի Գաղավոնը ահազին քաջություններ անելով, հաճախակի հարձակումներով ցրում էր հալածողներին և միջոց էր տալիս Արշակին, որ հեռանա: Խոսրովը դարձավ իր տեղը, իսկ Արշակը՝ Եկեղյաց գավառը: Նա հիվանդացավ բարակացավով, տենդից հյուծվելով մեռավ, իինդ տարի թագավորելով ամբողջ Հայաստանի վրա և երկու ու կես տարի՝ Հայաստանի կեսի վրա: Այնուհետև հույններն իրենց բաժնում այլս թագավոր չնշանակեցին, այլ այն կողմի նախարարներին առաջնորդում էր քաջ Գաղավոնը, իսկ հույններն իրենց մասի երկրի իշխան նշանակեցին կոմսեր:

ԽԵ

ԵՐԱՆԵԼԻ ՄԵՍՐՈՊԻ ՄԱՍԻՆ

Տեսնելով, որ հայոց թագավորության վերջը հասել է, Մեսրոպը երկրի խոռվություններն իր համբերության նյութ դարձրեց: Նա Տարոնի Հացեկից էր, սնվել ու սովորել էր Մեծն Ներսեսի մոտ և նրա վախճանվելուց հետո արքունական դռանը քարտուղար էր նշանակվել: Նա սիրեց մենակության վարքը, ինչպես ասել է մեկը, թե ալեկոծված նավն շտապում է դեպի նավահանգիստը, իսկ ժումկալ մարդը անապատ է փնտրում: Այսպես էլ նա, աշխարհային զբաղմունքներից փախչելով, դեն զցելով մարմնական պատիվը, գնում է Երկնավորի հետևից: Գնում է Գողթն գավառը և ապրում է մենակյացի կյանքով: Այստեղ թաքնված հեթանոսական աղանդը, որ Տրդատի օրերից մինչև այդ ժամանակ ծածուկ էր մնում և Արշակունյաց թագավորության տկարանալու ժամանակը երևան եկավ, նա վերացրեց գավառի իշխանի օգնությամբ, որի անունն էր Շաբիթ: Այստեղ աստվածային հրաշքներ երևացին, ինչպես Սուրբ Գրիգորի ժամանակ, մարմնավոր կերպարանքով դները,

հալածված, ընկնում էին Մարաց կողմերը: Սրանից ոչ պակաս բաներ արեց և Սյունիքում նրա Վաղինակ իշխանի օգնությամբ:

Եթե Երանելի Մեսրոպն ուսուցանում էր, ոչ փոքր նեղություն էր կրում, որովհետև ինքն էր թե կարդացողը և թե թարգմանողը, և եթե մի ուրիշն էր կարդում, եթե ինքն այնտեղ չէր լինում, ժողովրդին անհասկանալի էր մնում՝ թարգմանիչ չլինելու պատճառով: Ուստի նա միտքը դրեց մի հնարք գտնել, հայոց լեզվի համար տառեր ստեղծել, և աշխատանքի անձնատուր լինելով՝ զանազան փորձերով չարչարվում էր:

ԽԸ

ԱՐՇԱԿԻ ՄՈՏ ԵՂԱԾ ՆԱԽԱՐԱՐՆԵՐԻ ԴԱՐՁԸ ԽՈՍՀՈՎԻ ՄՈՏ

Հայոց նախարարները տեսնելով, որ հույները նրանց վրա թագավոր չնշանակեցին, դժվար համարելով անառաջնորդ լինելը, որոշեցին կամավորապես հնագանդվել Խոսրով թագավորին: Ուստի նրան նամակ գրեցին այս բովանդակությամբ.-

Նախարարների թուղթը Խոսրովին

«Ստրատելատ Գագավոնը և հունաց բաժնի հայոց բոլոր նախարարները մեր տեր Խոսրովին՝ Այրարատի կողմի թագավորին ողջունում են:

Տեր, դու ինքդ գիտես մեր հավատարմությունը հիշատակաց արժանի մեր Արշակ թագավորին, որը մենք անխախտ պահեցինք մինչև նրա մահը: Այժմ մենք որոշել ենք նույնպիսի հավատարմությամբ քեզ ծառայել, եթե այս երեք բանը պայմանագրով մեզ հաստատես.- առաջին՝ չես հիշի մեր հանցանքը, որ ստիպված քո դեմ կովեցինք և ոչ թե մեր կամքով, երկրորդ՝ որ մեզ կվերադարձնես այդտեղ պարսից բաժնում եղած մեր բոլոր ժառանգությունները, որ արքունիք գրավեցիր, և երրորդ՝ որևէ հնարքով մեզ կազատես կայսրից, որպեսզի չվրդովեն մեր բնակությունները, որոնք որ մեզանից խշխանություն ունեն այս հունական բաժնում: Եվ այս ուխտի պայմանը կգրես, և խաչի կնիքով կհաստատես, որը տեսնելով մենք կփութանք քո ծառայության մեջ մտնելու: Ողջ եղիր, մեր տերդ»: